

ALTERNATÍV KÖRLEVÉL a Hamburgi Magyarok Egyesülete tagjaihoz

Mit „da dog ma” nekünk a dada?

Mottó: „*te lé(gy sz)íves da dog ma kérd*”
(R. Huelsenbeck, 1:35)

Szokatlan, furcsa, ritka, s ezért egyedülálló élményben volt része annak a mintegy két tucat jelenlevőnek, akik f.é. szeptember 9-én az Egyesületbe ellátogattak, és a műsoron szereplő verseszenés összeállítást megtekintették. Ennek tárgya ugyanis egy rég letűnt művészeti irányzat bemutatása volt. Ezt néhány, az irányzat történetében fontosnak nevezhető, de ma már alig ismert képviselője „alkotásainak” előadása által igyekezett elérni az est főszereplője, **M.-Horváth István**. Ez az irányzat a *dada(izmus)* volt, a képviselők pedig **Hugo Ball**, **Kurt Schwitters** és **Ernst Jandl**.

Ha a művészeti irányzat, (stílus)áramlat, alkotói módszer szót/szavakat halljuk, a legtöbbben az utóbbi évezredek olyan alapvető eljárás módjaira gondolunk, mint a *román* vagy a *gót* stílus az építészetben, a *barokk* vagy a *klasszika* a zenében, a *romantika* vagy a *realizmus* az irodalomban. S arra is, hogy ezek sokszor egyszerre több művészeti ágban is jelen voltak (pl. barokk zene, barokk építészet, barokk festészet, barokk szobrászat vagy belső téralakítás pl. templomokban, palotákban). És az ezekbe tartozó szerzők alkotásait az emberiség ma is megcsodálja, sőt az emberi faj legmagasabbrendű szellemi teljesítményei közé sorolja, élvezi és szellemi-lelki erőforrásként nagy becsben tartja őket (pl. a román kori építészet, **Bach** barokk zenéje, **Michelangelo** reneszánsz művészete, **Balzac** realista regényírása, **Bartók** modern zenéje stb). De hova kell egy olyan „alkotómódszert” helyezni, mint a *dada(izmus)*?

A **dada** is többarcú jelenség. Van költészete, festészete, szobrászata, s a színpadon is jelentkezett kabaré formájában. Talán csak a zenében és, persze, az építészetben nem sikerült megvalósulnia. Mégsem ismerjük ma szinte egyáltalán, mondhatni, hogy csupán a szakemberek foglalkoznak vele. Hogy ez miért van így, arra a kérdésre kell választ keresnünk, s arra is, hogy ha mégis elővesszük, ad-e ma nekünk valamit, szellemi nyereséghez vezet-e, vagy csak üres időtöltéshez.

Az izmusok története a 20. századi művészet történetének talán a legbonyolultabb jelenségkomplexuma. Hosszú elméleti háttérreljárólás volna szükséges jelentkezésük magyarázatára. Itt most csak néhány alapvető gondolat nagyon leegyszerűsített fölvezetésére vállalkozhatunk. A fentebb elsorolt stílusáramlatok (és még néhány, pl. az *ókeresztény*, a *bizánci*, a *rokokó*, a *szentimentalizmus*) egyenként általában hosszabb ideig (kezdetben évszázadokig, majd évtizedekig) éltek és hatottak, alkotómódszerként generációkat fogtak át. A 19. sz.-ban azonban ez megváltozott. Egyrészt az élet (a tudomány és a technika, az ipar és a kereskedelem szinte naponta bemutatott újabb és újabb szenzációi általi) fölgyorsulásának ábrázolására elégtelennek tünnek az addigi művészeti technikák, másrészt ekkorra lassan a művész társadalmi helyzete is megváltozott: nagyúri alkalmazottból önálló individuummá vált. Az első pozíciót **Bach** vagy **Haydn** még, ha nehezen is, de elviselte, az ellene való lázadásba **Mozart** belehalt (a közhiedelem szerint), **Beethovennek** viszont már sikerült szabad alkotóként élnie (ha lemondásokkal is). És ebben a pillanatban egymásra talál a művész és a közönség: Beethoven műveit általában megérti, elfogadja kora zenehallgató – immár jórészt polgári – társadalma. Csakhogy ez az összhang nem tartott sokáig. A halmozódó társadalmi problémák új válaszokat, ezek meg új művészi eljárásokat kívántak. A

művészeknek azonban megélhetésük érdekében arra is gondolniok kellett, hogy olyan műveket alkossanak, amelyeket a közönség elfogad (=megvesz). Kialakult a művészetek életében is a piac meghatározó szerepe. És a művészet kettévált, sarkítottan fogalmazva: a közönség mindenkor lassúbb ízlésfejlődését kielégítő (esetleg: kiszolgáló) könnyű (netán: *giccses*), és az azzal nem számoló (esetleg: *avantgarde*) áramlatokra. Ez utóbbiakat nevezzük *izmusoknak*, a kort pedig a *modernizmus* korának.

Továbbá: az individuum említett fölszabadulása -- aminek a helyes megértéséhez legalább így zárójelben utalnunk kell az újkori európai forradalmakra (1789, 1848, 1870) -- vezetett a művész romantikusan fölnagyított alakjának kultuszán (Byron, Liszt, V. Hugo) keresztül az írók társadalmi szerepének kissé eltúlzott látásához. („*A művészet a teremtés allegorikus képe.*” – mondta **Paul Klee**.) És ez a szerep torzult el különböző mértékben egyes izmusokban: már nemcsak váteszi, de világmegváltói/-megváltoztatói feladatok vállalására is alkalmasnak vélték magukat egyesek.

Ha pedig most az irodalom szorosabban vett területén nézünk körül, akkor két művet is meg kell említenünk: az egyiket mint az izmosos korszak hangulatvilágának adekvát érzékeltetőjét (**Huysmans**. *A különc*. /1885/ Eredeti címe: *A rebours*, vagyis: a fonákjáról: „*A dekadencia kézikönyve.*” Szerb Antal), illetve a másikat mint az egész izmosos világ kvázi megelőlegezését (**A. Jarry**. *Übü-király*. /1896/ „...*vegyüléke a tiszta színháznak, a bohóckodásnak, a nonszensznek és a mítosznak*” M. Esslin. Hatása Beckettig terjed.) Szerepük az abnormális befogadásának előkészítésében volt, más, kevésbé ismert művész(et)i megnyilvánulások mellett.

Így történt, hogy a századforduló körül (19./20. sz.) új alkotói eljárások tucatjai ütötték föl a fejüket rövid idő alatt, mint gombok eső után. A *realizmus* kicsúcsosodásával (Balzac, Tolsztoj stb.) párhuzamosan már megjelenik a *naturalizmus* (Zola) és a *szimbolizmus* (Baudelaire), majd: az *impresszionizmus*, a *szecesszió*, később az *expresszionizmus*, a *futurizmus*, a *kubizmus*, az I. Világháború alatt és után: a *dadaizmus*, a *szürrealizmus* stb. (még legalább ugyanennyi kevésbé ismertet lehetne felsorolni mind a korai, mind a későbbi évekből, pl. *fauvizmus*, *orfizmus*, *aktivizmus*, *bruitizmus*, *szuprematizmus* stb.). Mellettük említhetők szellemi háttérként a filozófiai és pszichológiai „izmusok” (*marxizmus*, *freudizmus*, *nietzscheanizmus*, később az *egzisztencializmus* stb.), valamint a *relativitáselmélet* világnézetet befolyásoló hatása. Az I. Világháború az élet minden alapvető kérdésére adott addigi válasz átértékelésére kényszerítette ismét az emberiséget, elsősorban a létkérdésekre legfogékonyabb filozófus- és művészársadalmat, s a borzalmak és kilátástalanságok kifejezésére még újabb, még excentrikusabb lehetőségeket kerestek, s ha nem találtak: kitaláltak (l. fentebb). Az egész modernista világmegváltási kísérlet kétszer is kifulladt, összeesett (a '30-as, majd a '60-as években), de egyesek hamvaikból többször is újjáéledtek, s így lett a 2. Világháború utáni évek *neoavantgarde* hulláma. Utánuk már csak a *posztmodern* következett, illetve a *poszt-posztmodern* (vitatható, hogy ebben élünk-e most, vagy már ez is elmúlt, s tovább kell fokozni: *poszt-poszt-posztmodern* stb.).

A dada tehát e művészi útkeresések egyike. Nem olyan politikai jellegű, mint a futurizmus, de folytatta annak nyelvromboló programját. Az előbbi a mondatszerkezetet rombolta szét (száműzte a mellékmondatrészeket /határozók, jelzők/, s csak az alanyt és az igei állítmányt hagyta meg /főnévi igenévként/), a dadaizmus már a szavakat is hangokra bontotta, de a *szabad szavak* halmozását is művelte (a fogalom a **Marinettié**: *parole in libertà*). A **futurizmus** mind a hivatalossá merevedett *naturalizmus*, mind az élettől elforduló *szimbolizmus* ellen lázadt. A **dadaizmus** ezt a lázadást a gyermekdedségbe és a viccbe fordította, de élt az abszurditással, a groteszkkal, a kollázssal és a karikatúrával is. Mindenekelőtt pedig a tagadással. A dadaizmus mindent tagadott, legfőképpen a művészete(ke)t. „*A dadaizmus volt az izmusok legféktelenebbje.... A dadaizmus nem stílus, hanem antistílus. Minden stílus tagadása. A tagadás stílusa.*” (Koczogh Á., 6:89-90.)

Ahol addig az értelem uralkodott, ott helyet ad az értelmetlenségnek (össze nem tartozó tárgyak egymás mellé tétele, intim jellegű edények kiállítása /pl. **Duchamp** hírhedt *vizeldéje* /1917, New

York/, a *ready made* klasszikus példája/), ahol a logika, ott a fejetlenségnek, ahol a nyelv (és törvényei), ott a halandzsának (össze nem tartozó szavak egymás mellé tétele). Mivel a dada jelentkezésének első és fő területe a költészet volt, ez pedig a nyelv művészete, világos, hogy elsősorban a nyelvet kellett a feje tetejére állítani, hogy új „művészeti” módszer születhessen. Ma mondhatjuk ugyan, hogy ezzel a szerzők a világ jelenségei, eseményei közti összefüggéstelenséget, értelmetlenséget fejezték ki, sőt, a háború irracionáltsága ellen is tiltakoztak, a kérdés csak az, hogy az így keletkezett „művek” közvetítik-e ma nekünk ezt a gondolati magot, vagy pusztán 'hang-játék'-oknak, a hanggal (írásban: a betűkkel) való öncélú és gyerekes kísérleteknek bizonyulnak.

Kétségtelen, hogy ez az utóbbi lehetőség nemcsak fennáll, hanem az olvasók – itt: hallgatók – nagyobb része esetében meg is valósul(t), vagyis a tartalmat hordozó szavak, sorok, mondatok hiánya, a gondolatok távolléte bennük értetlenséget vált(ott) ki. Ezért szellemi vagy éppen irodalmi mondanivalót ezektől az írásoktól alig várhatunk, s így ha tíz évenként előveszünk egyet közülük, azt elsődlegesen valamilyen szakmai céllal tesszük (összehasonlítás, példakeresés, hozzászólás, mint most). Ezek a betűhalmazok művészi élményt nem adnak akkor sem, ha a megszokott sorokba rendezett formát mutatják, de akkor sem, ha valamilyen geometriai alakzatba igazodnak. Az utóbbi esetben nevezhetjük ugyan *képverseknek* őket, de ettől még nem fogják azt az esztétikai hatást kiváltani, amit egy igazi képvers (pl. **Apollinaire**: *A megsebzett galamb és a szökőkút*).

Mit tehetünk akkor hát velük, hogy ne számúzzuk őket a történelem és az irodalomtörténet lomtárába? Egyet tehetünk, s ha azt jól tesszük, még művészi élményt is kreálhatunk helyel-közzel általuk, de mindenképpen érdekes és hatásos, gondolatébresztő és koridéző, s legalább időlegesen maradandó benyomást keltő produkciót hozhatunk létre: megpróbálhatjuk előadni őket, a betűtengert hangzó világgá alakítani, a nyomtatott jelek tetszhalottait életre kelteni, egyszerűen: Isten szerepét játszani. Ezt tette **M.-Horváth István** teljes erőbevetéssel, fantáziája és hangorgánuma maximális kihasználásával, egymaga szinte egy kisegyüttes hatását keltve. S elérte a fentebb jelzett célt, bebizonyította, hogy lehet valamit kezdeni ezekkel az értelmetlennek ható betűszörnyekkel. Mindenesetre a kisebb terjedelmű halmazok nem mindegyike adható úgy elő, hogy a teremben elhaló hangzás után még maradjon is valami a fülünkben, nem is szólva az értelmünkről. Hogy világosan szóljak: bármilyen értelmezhetetlen még a mai átlagos versolvasó számára is, **Ady Fekete zongorája** milliószor több értelmet tartalmaz és asszociál (szimbolista alkotásként), mint nem a leg-, hanem a legeslegjobb dadaista „vers”. (Nem azért, mert azt Ady magyarul írta, hanem, mert a szimbolizmus nem tagadja, csak bújtatja az értelmet!) Ez pedig nem más, mint **Schwitters Ősszonátája**. Ennek immanens előnye éppen terjedelmében és részekre tagoltságában van. Ugyanakkor a szerző módszere elégtelenségét illusztrálva, e részek előadására vonatkozó utasításait, miként magát a címet is, egy másik művészet (a zenetudomány) nomenclaturájából veszi, s ezzel mintegy a dada korlátaiba való ütközését bizonyítja (értelmes szavak segítségére van szüksége az értelmetlenség megvalósításához: az egyes részekhez tempójelzések tartoznak: lento, presto stb.). Az *Ősszonáta* tehát a *par excellence* dadaista csúcsteljesítmény: annyira dadaista, hogy nemcsak megtagadja az értelmet, hanem már ezt a tagadást is tagadva, részben visszatér hozzá, hogy előadható legyen (ezzel kissé a tagadás tagadásának hegeli dialektikájára emlékeztet).

Előadónk, el kell ismernünk, alapfoglalkozású zenészként, a kínálkozó lehetőséget maximálisan kihasználta, s az értelmetlen hangtengerből szinte élvezetes zenei művet varázsolt elő. (Azért csak szinte élvezeteset, mert első fokon a hallgatónak a hangfolyamból éppúgy ki kellett hámoznia a bennerejlő dallamot, zenei fonalat, mint minden zenemű esetében, amott azonban eleve tudja, hogy nyelvi értelmet nem kell várnia, másrészt meg a hangszerek különböző nyersanyaga /fa, fém stb./ szélesebb hangszínskálát képvisel, mint egyetlen emberi orgánum mégoly erős alkalmazkodóképessége.) Ezt a teljesítményt alulírott otthon is szívesen újrhallgatná, s ezért az előadás e részének hanghordozón való rögzítését javasolja, illetve a mű eddigi felvételeit fogja e célra megkeresni. Mert az est csúcsteljesítménye mindenképpen ez a „szonáta” volt, ugyanis meg kell állapítanunk paradoxonként, hogy a mintegy ráadásként (németül) felolvasott (és ugyancsak

Schwitterstől származó) Annavers (két magyar fordítása van: *Annvirágnak* /Kahána Mózes/, ill.: *Anna Bluméhoz* /Tandori Dezső/) éppen azért maradt mögötte, mert félig értelmes, félig nonszensz soraival nem az a száz százalékos értelmetlenség, mint az előző. Ellenben értelmet sem igen lehet kiolvasni belőle, tehát kétlaki lény, se hús, se hal. Még csak annyit itt, hogy e szépirodalmi szándékú kísérlet(ek) mellett van a dadának néhány olyan teoretikus jellegű írása is, melynek szakmai értéke túlnő az átlagon, s ma is figyelmet érdemel.

Mégis: ezt is, azt is csak óvatosan, részleteiben lehet nyereséggel használnunk ma, tudva azt, hogy bármilyen dada-írás egyben kihívás is önmaga megcáfolására, feje tetejére állítására. Mit adott akkor hát a dada az irodalmi és művészi fejlődés folyamatának, mit ad ma nekünk, mint e művészet fogyasztóinak? Művészi élményt csak a fenti módon s arra is kevés lehetőséget hagyva, s inkább az excentrikum kedvelőinek (l. **Huysmans** regényalakjait). Hozadéka így: néhány mű, s néhány művészeti-eljárás az izmusok hagyatékán belül. Hatása mégis életünk mindennapjainak tartozéka, ugyanis felszabadító erejű volt a humorra (karikatúra), a reklámgrafikára, a tárgykultúrára és benne gyökerezik a montázstechnika (ma pl. a filmművészetben), az *op* és a *pop art* és a *happening* (*neodada*). Közvetlen utóda a *szürrealizmus* volt. Ennek megalapításában a dadaisták egy része is közreműködött. (Ez utóbbiban tovább élt pl. a dada *ready made* eljárása /l. fentebb/, de ők már mágikus erővel ruházták fel tárgyaikat /*objet trouvé*/). Ennek ellenére világos, hogy az irodalmi élet változó-fejlődő (?) hőmpölygésének fő sodrása nem az izmusok vékony erecskéjének medrében zajlott soha, s ma sem ott zajlik (az esetleg újrafeltámasztott vagy „továbbfejlesztett” változatok ellenére), hanem az emberi gondolathoz mindenképp közelebb fekvő területeken. Több dadaista, szürrealista stb. alkotó (pl. **Duchamp**) amerikai tartózkodása és ottani (főleg képzőművészeti) hatása (pl. **Jackson Pollock** indulása és jelentősége) ellenére az irodalomban ott is a realista nagyregény képviselői váltak stílusmeghatározó erővé (pl. **Hemingway, Faulkner, Steinbeck**), a költészetben pedig a legemlékezetesebb mű mindmáig a beat-nemzedékhez tartozó **A. Ginsberg** *Üvöltése*: egy érthető, átérezhető, s minden formai (Whitmanra emlékeztető) kötetlensége ellenére jól értelmezhető vers, a képzőművészetekben pedig az absztrakt és nonfiguratív irányzatok (valamint a tömegkultúra semmitmondásba /pl. **R. Lichtenstein**/ vagy giccsbe torkolló tobzódásai /pl. **Kooning**/) mellett ott vannak a fényképet utánzó *hiperrealista* festők is (*fotorealistáknak* is hívják őket, pl. **Ralph Goings**).

Alulírott viszont most itt (is) megköszöni M.-Horváth Istvánnak (újabb Horváth az E-ben), hogy mindezek átgondolására ösztönözte, s a fenti élményben részesítette (s az E tagságát is). S itt újból ki kell emelnünk azt a lelkes, „mindent bele”-szellemű előadói azonosulást a művekkel, mellyel néhányukba sikerült valóban életet lehelnie, s így a korábban említett isteni szerepet eljátszania. Egy ilyen előadást tehát életünkben egyszer-kétszer nem fölösleges megnéznünk, főleg, ha tudjuk, hova helyezzük el és miként értékeljük a jelenséget. Az már természetesnek vett ráadás volt, hogy a műsorba bizonyára nem véletlenül beválasztott **Kurtág**-zenedarabokat – ebben a hangi környezetben néha kis zenei (dadaista?) fintoroknak hatottak – szakemberi biztonsággal tolmácsolta (hegedűn). Ezt is köszönjük. (Az előadás elején fölvetett és leginkább középkori mágusra emlékeztető köpeny és csúcsos süveg nem feltétlenül használt a dadaista művek iránt feltehetően rokonszenvet kelteni akaró előadói szándéknak: inkább irodalmon kívüliségüket emelte ki, értelmetlenségüket nyomatékosította, óvodai varázslóbácsi látogatására emlékeztetett. Még akkor is ez a benyomásunk, ha tudjuk, hogy maguk a dadaisták is szívesen használtak mindenféle jelmezt meg álarcot a színpadon /ezért is számítanak a *happening* előfutárainak/. Mert ami majd száz évvel ezelőtt esetleg nemcsak furcsa, de megdöbbenítő hatású is lehetett, az azóta eltelt idő reálisabb és fokozottabb borzalmaival nem tudhat versenyezni.) Kár, hogy az előadó nem gondolt arra, hogy a legalább félig értelmes szavakból álló versek közül is bemutasson néhányat, mégpedig magyarul (l. az alábbi antológiát), lévén hogy magyar egyesületben lépett fel (s esetleg magyar dadaistáktól is).

Tisztelettel,
Horváth Tibor

FÜGGELÉK.

a) Történet. A dadát 1916-ban alapította Zürichben Tristan Tzara, Marcel Ianco, Hugo Ball, Hans Arp és Richard Huelsenbeck. Alapítási mítoszában sok az egymásnak ellentmondó és mesés elem. (A *dada* szónak több nyelvben van jelentése /falovacska, az *igenlés* szava/, a művészetre vonatkoztatva nincs. Saját jellege logikájának megfelelően már néhány év múlva (miután már önmagát is eleget tagadta), megszűnt (1922), illetőleg képviselőinek egy része átlépett a részben általuk alapított szürrealizmusba (1924). Így a dada az egyik legrövidebb életű izmus volt.

b) Idézetek.

„Ha van valaki, aki a dadaizmus szellemi atyjának tekinthető, az bizony Alfred Jarry, aki Übü királyának förtelmes alakján keresztül jelképezte és ítélte el a 19. század burzsoáziáját.” (**K. Coutts-Smith**. *Dada*. Idézi: D. Noguez. 2:92.)

„az igazi dadák DADA-ellenesek” (**T. Tzara**. Idézi: D. Noguez. 2:72.)

„az ellenkezőjét teszem annak, amit másoknak ajánlok” (uő, uo.)

„Az ördög vigye a fenébe az eszemet.” (uő, idézi: M. de Micheli, 7:138.)

„A dadaizmus maradandót nem hagyott hátra, de részese volt annak a sokrétű szellemi mozgalomnak, az avantgardenak, mely társadalmi és művészi kötöttségeiből segítette kiszabadítani Európát.” (**Koczogh Á.**, 6:94.)

„A szó, uraim, elsődleges fontosságú közérdek.” (**H. Ball**. *Az első dadaista kiáltvány.*) (1:12.)

„... a dadaista írásokból távolítsunk el minden szót...” (**W. Serner**) (1:62.)

„A..... hangkölteményekkel mindenestül lemondunk a zsurnalizmus által tönkrezúzott és lehetetlenné tett nyelvről.” (**H. Ball**. *Menekülés az időből.*) (1:29.)

„A klasszikus költészetet ma már csak kupléénekesek gyakorolják a varietében.” (**K. Schwitters**. *Következetes költészet.*) (1:192.)

„E kiáltványt ellenezni annyit tesz, mint dadaistának lenni.” (**R. Huelsenbeck**. *Dadaista kiáltvány.* 1:81.)

„A dada az örök szépség, az elvek örökkévalósága, a logika törvényei, a gondolat megingathatatlansága, az elvont fogalmak tisztasága, általában az egyetemes ellen van. .... a nemet /választja/ ott, ahol a többiek igent mondanak és az igent ott, ahol a többiek a nemet; a renddel szemben az anarchiát, a tökéletességgel szemben tökéletlenséget. .... Hogy élni tudjon, a Dadának minden pillanatban szét kell rombolnia a Dadát. ... Egyetlen dolog a fontos: hogy ez a gesztus mindig provokálja az úgynevezett jóízlést, az erkölcsöt, a regulákat, a törvényt, éppen ezért a botrány a dadaisták közkedvelt kifejezési eszköze. ... A Dada ... a legkétségbeesettebb kísérlet volt ... a művészet és az élet között keletkezett szakadékot átugrani.” (**M. de Micheli**. 7:140.)

Karl Kraus. Költőiskola (részlet): (Tandori Dezső fordítása.) (1:52.)

Boldogok, hogy nem tudják, mi a mondat,
csiszolatlan seggel fireg-forognak,
kihagyogatnak írásjeleket.
Semmi! minősítjük e szemetet,
ám ők otthon rohasztják még tovább.

Főnevek helye ide-oda másul,
főmondat mellékmondattá silányul,
s csak jelzők már a mellékmondatok!
Isten világa nevet – vagy zokog? –,
ha ilyen birkák hívják tavaszát.

Dadájuk dádázza őket, bezárja,
mert **dadog** mindnek a fogalmazása;
írják újra! Ugyan, reménytelen:
legfőljebb ráéjt az ily szemtelen
a hitvány munkára még egy pacát.

Sarkából itt a természet kizökken,
ilyen zűrzavar csak az ördögökben
kelt örömet; minden dolguk befül.
Étoszuk, persze, tülekszik vadul:
dinamizmus rejt impotenciát.

„A dadaizmus egyfelől elősegítette az absztrakt művészet fejlődésének kibontakozását, ... másfelől azt a talajt jelentette, amelyből a szürrealizmus ... hajtásai sarjadtak ki.” (11:256)

Beke László. Dada-mérleg. „A dada 1924 utáni élete során feloldódott más irányzatokban, de hajlamosak vagyunk arra, hogy a továbbélésben felfedezzük az örök dilemmát: az „örök” lázadással szembeállítható „örök” vágyat a rendteremtésre. ... A dadaizmus két nagy figurája Marcel Duchamp és Hugo Ball. Mindenkiben ellentétei egymásnak, és mindketten messze túlemelkednek a dadaizmuson. Marcel Duchamp ... a ready made-del hosszú időre lezárhatatlanná teszi a legnagyobb kérdések egyikét: mi a művészet? Hugo Ball vicei harsányabbak, mint Duchamp-é, jobban játssza az udvari bolondot de ... csupán megemeli és transzcendentális szintre helyezi a művészetet. A bolondozásból megmarad az alázat – a szentség iránt.” (1:325.)

c) Megjegyzések. 1. A hivatkozás módja: az első szám a mű sorszáma az alábbi bibliográfiában, a második a lapszám. 2. A mottóban és a Kraus-versben alulírott emelte ki a **dadog** szót.

d) Alapvető bibliográfia:

1. *Dadaizmus.* Antológia. Szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta **Beke László.** Budapest, Balassi Kiadó, 1998. (Források a XX. század művészetéhez)
2. **Dominique Noguez.** *Lenin dada.* Esszé. Budapest, Balassi K., 1998.
3. **Herbert Read.** *A modern szobrászat.* Budapest, Corvina Kiadó, 1971.
4. **Herbert Read.** *A modern festészet.* Budapest, Corvina Kiadó, 1972.
5. **Szabolcsi Miklós.** *Jel és kiáltás.* (Az avantgarde és a neoavantgarde kérdéseiről) Budapest, Gondolat, 1971.
6. **Koczogh Ákos.** *A modern művészet útjai.* Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1972.
7. **Mario de Micheli,** *Az avantgardizmus.* Budapest, Képzőművészeti Alap K., 1978.
8. *A futurizmus.* A bevezető tanulmányt írta, a szövegeket válogatta, fordította **Szabó György.** Budapest, Gondolat, 1964.
9. *A szürrealizmus.* A bevezető tanulmányt írta, a szövegeket válogatta **Bajomi Lázár Endre.** Budapest, Gondolat, 1968.
10. *A poszt-posztmodern.* A kilencvenes évek. Vélemények és filozófiai vizsgálódások korszakváltásunk ügyében. Válogatta és szerkesztette **Pethő Bertalan.** Budapest, Platon, 1997.
11. *A modernizmus.* A fő irányzatok elemzése és kritikája. Budapest, Kossuth Kiadó, 1975.